

1908 p.

14206

Ջօն

ՅՈՎՀԱՆՆԻՍ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

ԷԼ

== ՔՆՆԱԴԱՏՆԵՐԸ ==

Տպում «Հայրենիքում»

ԹԻՖԼԻՍ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆԻ 1908

891.99.092 Հովհաննիսյան
2-62

128

70.112

13 APR 2011

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՈՒ

ԵՒ ՔՆՆԱԴԱՏՆԵՐԸ

Թոռացիկ աննարկ

Բանաստեղծութիւնը կեանքի
արտայայտութիւնն է կամ ա-
ւելի ճիշտ՝ ինքը կեանքն է.

Բարձրագույն.

Հայ գրագետը, հայ գրողը շատ քիչ են՝
 թերցող ունի. իսկ ինքը միշտ անապահով
 վիճակի մեջ, անկայող ի մի ամփոփել իւր
 բոլոր գրուածքները, ընթերցող փոքրա-
 թիւ հասարակութեան և անաչառ քննադա-
 տութեան ներկայացնելու այն ամենը ինչ
 յուզել նրա հոգին, ինչ զբաղեցրել է նրա
 միտքը: Ահա ուր պէտք է վնասել այն հան-
 գամանքի պատճառը, թէ ինչո՞ւ այս կամ այն
 տաղանդ ժողովրդականութիւն չի ստանում
 մեր մէջ, որոնց շատ անդամ կ'որչելու
 վտանգ է սպառնում:

Հասարակութիւնը ծանօթ չէ հայ մտքի արտադրութեան հետ և ահա ինչու նա ստիպուած է հալած իւղի տեղ ընդունել այն ամենը, ինչ գրում է կուսակցական ոգով տոգորուած մի գրագէտ, զուրկ զեղարուես-

122

տական զգացումից: Քննադատը երբ ուսումնասիրում է «յիշողութեան օգնութեամբ» (տես Լէօ Ռուսահայ գր. եր. ե.) կամ կարգալիս մի որևէ հեղինակի գրուածքների ցուցակը իմանում է (ընդգծ. մերն է), որ նա դրել է և «իմ կաթոլիկ հարսնացուն» վէպը և ապա խոստովանում, թէ այդ վէպը կարդացած անգամ չէ, բայց չնայելով այդ բանին՝ եզրակացութիւններ է առաջ բերում, մեզ համար այդպիսի քննադատ անհասկանալի է: Սա նոյնն է թէ մենք եզրակացութիւնների գանք Մարս մոլորակի վրայ կարելի գրականութեան մասին, բայց անցնենք մեզ զբաղեցնող հարցին:

Վերջերս լոյս տեսաւ ժամանակակից հայ բանաստեղծներից աւագագոյնի—Յովհ. Յովհաննիսեանի—բանաստեղծութիւնների մի ժողովածուն: Այստեղ մենք գտնում ենք 1887 թ. հրատարակութիւնից 41 ինքնուրոյն և յետագայ ժամանակների արտագրութիւն 72 նոյնպէս ինքնուրոյն գրուածքներ, որոնց թւում են «Կեանք» (երես 79), «Արազն և կաւ» (82) «Տղմուտ» (88) «Դարեր եկան, գորեր անցան, էջմիածին» (107), «հաւատում եմ» (121) «Նոր Դարուն» (124) «Ալափեղ բարձր սարին» (147) «Դարեր լացիր, ով մայր հայրենիք» (153) և ուրիշները:

Թէ ինչ ընդունելութիւն գտաւ քսան տա-

րի առաջ Յովհաննիսեանը իւր «Բանաստեղծութիւններով» մեզ լաւ և կենդանի կ'պատկերացնէ Ս. Մանդինեանի քննադատականը, որ լոյս է տեսել «Աղբիւր» ամսագրի 1888 թ. 1 և 2 համարներում «Նոր բանաստեղծ» վերնագրով. «Մամուլը արդէն աւետեց, ասում է Մանդինեանը, մի փայլուն աստղի երևոյթը մեր գրականութեան հորիզոնի վրայ». և մի փոքր յետոյ շարունակում է—«Գիրքը շատ աւելի բարձր արժանաւորութիւններ ունի, բան ինչպէս որ ցարդ նրան նկարագրել են, և գուցէ դեռ ևս շատ անհատների կրած տպաւորութիւնները պէտք է լսենք մինչև որ կարողանանք գէթ մերձաւորապէս կշռել այդ նոր գիւտի բոլոր պատուականութիւնը»:

Այժմ քսան տարի յետոյ, երբ լոյս է տեսնում յետագայ ժամանակների գրուածքներով լրացրած ժողովածուն, նորից հայ ընթերցող հասարակութիւնը զգացմունքների աշխարհ սաւառնեց, նորից խօսեց հայ անաչառ քննադատը:

Եւ այս նոր հրատարակութեան առթիւ գրուածներից զխաւորն է. Մ. Բերբերեանի քննադատական յօդուածը «Սգաւոր իդէալիստ» խորագրով, որ տպուեց ներկայ թուի «Արարատ» ամսագրի № 4-ում և ապա առանձին բրոշիւրով:

Ընթերցողը հարց կ'տայ մեզ թէ՛ ինչո՞ւ ենք կանգ առնում մի յօդուածի վրայ, որը նոյնպէս մատչելի է քչերին, նախ ամապրում տպած լինելու և ապա առանձին վաճառ հանած չ'լինելու պատճառով, որով դժուարանում է քննադատութեան հետ ծանօթանալու եղանակը: Ուզում ենք պարզ ասած լինել մեր միտքը:

Հայոց գրականութեան պատմութիւն մենք չունենք. եղածներն էլ անհիմն և, ինչպէս ասինք, հայ ցաւալի իրականութեան արտադրութիւն են, այն է ղեկավարուած անձնական հակակրական և համակրական ոգով:

Այս փոքրիկ տեսութիւնով մենք ուզում ենք մի հայեացք ձգել Յ. Յովհաննիսեանի մասին եղած կարծիքների վրայ, նախ քան քննական ուսումնասիրութիւնը ի միջի այլոց և այս բանաստեղծի մասին:

Կարծիքների լրութիւնը պահպանելու համար մենք այստեղ ամբողջութեամբ առաջ ենք բերում «Ռուսահայ գրականութիւն» կոչուած գրքից Յովհաննիսեանի մասին ամբողջ կարծիքը և ապա կ'գիմենք այլ աղբիւրների:

«Յ. Յովհաննիսեանը սկզբից լաւ ընդունելութիւն գտաւ. կային այնպիսիները, որոնք սպասում էին նրանից շատ բան: Բայց յոյսները չ'արդարացան և Պ. Յովհ. այժմ մո-

ռացուած է. մոռացուել է ոչ այն պատճառով որ շատ քիչ է խօսում, այլ որովհետեւ խօսած ժամանակն էլ մի առանձին բան չէ տալիս: Մի ժամանակ ունէր նա, երբ անձնական տրամադրութեան մի քանի աջող արտայայտութիւններ տուեց: Անցաւ այդ ժամանակը, և սէրը, վիշտը, բնութիւնը, որոնց գլխաւորապէս ճանաչում էր նրա ոտանաւորը, սառան, չ'կարողացան ոգևորութիւն պահպանել նրա մէջ: Իր առաջին ոտանաւորներից մէկի մէջ նա տեսնում էր իր առջև երկու ճանապարհ. մէկը տանում է անձնական բարօրութեան աշխարհը, միւսը հասարակական անապատ ասպարէզը. մի տեղ կոյս, «մարմարիոն կուրծք», «շամամ ծծեր», «գըրսիստավայի վայելչութիւն» մատակարարող վառ աչքեր. իսկ միւս տեղ—արիւն արտասուներ, «անտէր ամբօխի անվերջ տառապանք», անձնուրաց մշակի փշեայ պսակ:

Կանգնած այդ երկու ճանապարհի վրայ, նա հարցնում է՝ երկուսից ո՞րը ընտրել: Եւ պատասխան տալ, ընտրել չէ կարողանում: Շատ բնորոշ հանգամանք: Բաւական չէ ոտանաւոր հիւսելը, գրել իմանալը: Գործը կանգնում է գրողի առաջ և հարցնում է. ինչ տեսակ մարդ ես դու: Եւ այդ անորոշութիւնը, այդ թուլամորթ երեւումը, որ այդպէս անլուծելի է թողնում կարեւոր հար-

ցը, յատուկ է մեր այժմեան երիտասարդութեան մեծ մասին. պ. Յովհաննիսեան մինչև այժմ էլ չէ կարողացել ասել թէ ինչ է ընտրում: Եւ լաւ է անում որ չէ ասում: Գոնէ նա հարկադրուած չէր լինի բռներ, դատարկ բռներ արտասանել, ինչպէս շատերն են անում իրանց ոգու աղքատութիւնը ծածկելու համար: Կայ և այն, որ այժմ ոչ ոք չէ էլ հետաքրքրւում այն հարցով թէ ի՞նչ ձանապարհ է նա ընտրում: Պ. Յովհաննիսեանը շատ խնամքով աշխատել է, որ այդպիսի հետաքրքրութիւն չ' լինի»:

Այս է Լէօի ասածը Յովհ. Յովհաննիսեանի մասին: Բայց բաւականանա՞նք դրանով և համաձայնուե՞նք Լէօի արծարծած մտքերի հետ քերթողի վերաբերմամբ: Մենք անձամբ և, կարծում ենք, շատ շատերը մեզ հետ, որոնք այժմ ձեռքի տակ ունեն բանաստեղծութիւնների ժողովածուն, անկարող ենք ձեռք մեկնել այնպիսի մտքերի, որոնք լոկ «դատարկ բռներ» են և մերկացնում են «քննադատի» վերլուծական կարողութիւնը:

Բանաստեղծի մասին եղած կարծիքներից մենք ուզում ենք առանձին կերպով կանգ առնել այն հարցի վրայ թէ՛ ի՞նչ է տանում մեզ բանաստեղծը:

Բայց նախ մի քանի խօսք գրելու եղանակի մասին:

На всякій звукъ

Свой откликъ въ воздухѣ пустомъ

Родишь ты вдругъ

ասել է Պուշկինը. և Յովհաննիսեանը հայ իրականութեան արձագանք տուեց և մի ուժեղ արձագանք. Գ. Ենգիբարեանը «Արձագանքում» տպագրուած քննադատականի մէջ ասում է. «Բանաստեղծը կեանքի ճշրպան է և լոյսը, նոր կեանքի ուսումնասիրող առաջնորդը, երկու գիտակցական կեանքով ապրող անգամ: Իսկ Գ. Վանցեանը ներկայ թուի «Մշակի» համարներից մէկում գրում է. «Նա եղաւ այն օղակը, որ ես որոնում էի Ռ. Պատկանեանի և մեր նորագոյն բանաստեղծների մէջ և չէի գտնում. կամուրջը, որով հայ բանաստեղծական միտքը, աղգային-հայրենասիրականից պիտի անցնէր լիրիկ անհատական աշխարհը յանձին Ա. Իսահակեանի, բաց էր մնում ինձ համար»:

Դեռ Մանդինեանը, քննելով բանաստեղծի հոգու զարգացումը, մեկամաղձութեան թիւն էր ընդգծում իւր քննադատականի մէջ. և իրօք, ի՞նչ է այն ժայռը և ի՞նչ այն ալիքը, որոնց բանաստեղծը հետեւալ պատկերացումն է տալիս.

Որպէս յաղթանդամ մի ծերուկ հսկայ,
Կախուած է ժայռը ջրերի վրայ.

Ալիքը կայտառ գնում են, գալիս
Եւ ժայռին սիրոյ համբոյր են տալիս:

Պաղում են անհոգ ալիքը գետի,
Ցուցնում են զրկած պատկերն արևի,
Եւ որպէս մանուկ ժպտոն երեսին,
Մեղմիկ շշուշով խօսում են ժայռին:

«Լսիր, ծերունի, ինչո՞ւ ճակատիդ
Սև կնճիռները չեն տալիս ղէմքիդ
Մի օր խնդութեան շողով ցոլանալ—
Ողջը փոխում է, դու նոյնն ես դարձեալ:

«Ազատ լեռների ազատ գաւաղներ,
Մենք քեզ բերել ենք անթիւ գոհարներ.
Երկնքի դստեր—վարդի լեռնառեն
Կը ցօղենք կուրծքիդ անուշոտութիւն:

«Մենք երանաւէտ քնքուշ նուագով
Կը կոչենք խորքից ձկներն երամով
Եւ ոսկէգօծուած գարնան արևից
Քեզ մեր գուարթ պարին կ'անենք խնդակից:

«Եւ քո ականջին միշտ սիրոյ երգեր
Մենք արշալուսից կասենք մինչ աստղեր,
Եւ քեզ կը փարենք և քո ծեր կուրծքին
Մենք հանգչել կ'տանք մեր քաղցրը կրքին...»

Ալիքը կայտառ գնում են, գալիս,
Սև ժայռը նախկին իւր վիշտն է լալիս...

Պաղում են ալիք ուրախ կարկաջում—

Նա կրկին անշարժ, նա կրկին տրտում...

Իսկ Բերբերեանը որոնում է բանաստեղծի յոռետեսութեան սկզբնապատճառները. նա պատկերացնում է ոռոսական ժամանակակից իրականութիւնը, երբ կոիւ և բողոք արտայայտողները կամ Սիբիր էին քշում և կամ ստիպուած արտասահման փախչում և այստեղ է գտնում յոռետեսութեան պատճառները: Մանաւանդ երբ ի նկատի՝ առնենք որ Յ. Յովհաննիսեանը ուսել է Լապարեան ձեմարանում ոռոս երկնքի տակ: «Բայց յոռետես լինելու մի ուրիշ, գերազոյն, պատճառ ևս ունէր հայ բանաստեղծը, ասում է Բերբերեանը—դա հայրենիքի դառն վիճակն էր»:

Հայրենիքի դառն վիճակը բանաստեղծը ողբում է քաղաքացիական ողբով. նրան չեն զրաւում ուտոպիաները:

Բանաստեղծի ալէկոծ հոգին մի ելք է փնտրում և հակառակ Լէօի ասածների այդ ելքը կարողանում է գտնել: Դեռ իւր պատմական գրուածքներում «մի աներևոյթ առաջնորդ, մի հրեշտակ պահապան է գտել բանաստեղծը, ասում է Մանդինեանը, որ այսուհետև միշտ նրան ուղեկցում է...» և այդ «առաջնորդը», «հրեշտակը» աւելի զգալի կերպով է առաջ գալիս ապագայ զարգացած

շրջանում. ճգնաժամը մի փոփոխութիւն է առաջ բերել բանաստեղծի հոգու մէջ. յոռետեսութիւնը տեղի է տուել լաւատեսութեան. նա ստեղծել է մի «յենակէտ», հաստատուն կայան և կեանքի խարխալ». Հիասթափութիւնից ու անհուն յոռետեսութիւնից, ասում է Մ. Բերբերեանը, Յովհաննիսեանին փրկողը նրա առողջ բանականութիւնն է, լաւատես ընաւորութիւնը, իդէալիստ ոգին:

Իսկ Ենգ. ասում է. «Յովհաննիսեանի վշտերի միջից երևում է անխախտ և պարզ հաւատ դէպի բարին, թէ աշխարհում զեռ չի կորել բարին և զեղեցիկը: Նա հաւատում է, որ անկեղծ սէրը կարող է մոռացնել տալ վատութիւնը»:

Գ. Վանցեանը գտնում է, որ դա մի տաղանդ է, որ «իւր ամբողջ փայլով ու բոցով երևան է գալիս այն երգերի մէջ, ուր զեղում են բանաստեղծի զգացումները առ կոյս և առ սիրելին»:

Երկայնակեաց և անմահ է այն ամենը ինչ կարող է արտայայտութիւն լինել ամբողջ մարդկութեան և «Յովհաննիսեանը, ասում է Մանգինեանը, գողտրիկ և չքնադ եղանակով է երգում մարդկային հոգու ընդհանուր հանգամանքները. այս այնքան ճշմարիտ է, որ եթէ նրանց երկանց մեծ մասը օտար լեզուների թարգմանութիւն, հայ

զրականութիւնը չի ամաչիլ օտարների տառաջ». և իրօք կը կորչի ամեն ինչ, իսկ այն ամենը ինչ սերտ կապ ունի, կամ աւելի ճիշտ ասած, բղխում է մարդկային մտքից ու զգացումից, կմնայ իր բն թարմ ժառանգութիւն ապագայ սերնդներին:

Մի շարք քնարերգութիւններից մենք իմանում ենք, թէ ինչ հոգեկան մտաւորականքներ են յուզել բանաստեղծի քնարը. ճգնաժամին նա չէ կարող անպատասխան թողնել վաղուց դրած հարցը թէ՛

Պիտի հասնեմ մի օր փարոսին

Կեանքի կատաղի հոսանքից փրկուած.
և մի տեղ բացազանչում է,

Նաբիբ ինձ դարձեալ շքեղ ցնորքով.
Իսկ մի այլ տեղ, այն է «Կեանք» ոտանաւորի մէջ ասում է.

Տուր մշտականաչ հրաշագեղ զարուն
Վառ, երանաւէտ, սնանց երազներ.

Թող մենք անձնատուր մի անհուն զգացման
Անվիշտ քուն լինինք, օրեր տարիներ.

Յուսահատութեան անդունդը խուսափելու համար բանաստեղծը, ինչպէս ճիշտ նշկատում է Բերբերեանը, ընտրում է իրեն ինքնամոռացութեան ուղին. «և կոլը վերջացած է՝ իդէալիստը թէպէտ սգաւոր, բայց յաղթող է դուրս գալիս այդ ճակատամարտից»:

Ահա թէ ինչ է ասում նա իւր լաւագոյն
բանաստեղծութիւններից մէկի—Արտաւազ-
դի—մէջ.

Բայց ոչ, հաւատում ենք դեռ մենք փրկու-
թեան,

Մեզ մի նոր երկնքից նոր լոյս կ'բացուի,
Եւ տեսնում ենք անա ծիածան

Մենք ազատ, լուսաւոր մի նոր վիճակի...

և կամ

Բարդ-բարդ ամպեր թող կուտակուին թան-
ձրանան,

Ամպրոպ ճայթի, շանթեր փայլին մեր վրբան.

Զվատի՛նք և միշտ յառաջ անվրդով—

Գիտեմ, եղբայր, տեղ կհասնինք արևով .

Եւ մենք հասանք, անցանք դժուար ճանա-
պարհ

Պահ մի կրկին արևն ելաւ ոսկէվառ.

Ունայնութիւնը տեղիք է տալիս ճշմար-
տութեան, սիրոյ, ազատութեան: Զինուած
այս գաղափարներով նաւորդը առաջ է ըն-
թանում կեանքի շաւղով, իրեն առաջնորդ
ընտրելով վեհ գաղափարը. մի գաղափար,
որ լոյս է սփռում մեր առաջ և վհատու-
թեան կարելիութիւնը վերացնում:

Հաւատում եմ մեռնելու չէսուրբ գաղափար,
Եւ անմահ է, որ մեռնում է նորա համար.
«Լուսաւոր ապագայի վառ յոյսը, այն անկեղծ

հաւատը, որ մարդկութիւնը վաղ թէ ուշ
կ'վերածնուի տալիս է Յովհաննիսեանի բա-
նաստեղծութիւններին մի տեսակ առանձին
վեհութիւն».
«այդ վեհ գաղափարը—աշ-
խատել, կռուել, զոհուել մարդկային աւելի
լաւ ապագայի համար—ոյժ և կարողութիւն
է տալիս սգաւոր իղէալիստին չընկճուել կեան-
քի արհաւիրքների երեսից»:

Երբ մատաղ մուսաւ ժպիտն երեսին

Առաջին անգամ ինձ երևեցաւ

Նա գեղեցկութեան, սիրոյ պատկերներ

Երկրպագելու ինձ պատուէր տուաւ:

Բայց—անցան դառներ, և ներքին մի ձայն

Մի նոր հուր վառեց իմ յուզուած հոգում:

Մի այլ տեղ բանաստեղծը դիմելով երգչին
բացագանչում է.

Վառիր դու մեր սրտերում

Հուրը ազնիւ կրքերի

Երկրպագու ենք կանգնում

Ճշմարտութեան պատկերի:

Երկար հոգեկան երեւումից յետոյ քնար-
երգուն խոստովանում է.

Ես դեռ անվըճատ շարունակում եմ

Իմ ճանապարհը, դեռ հաւատալով

Թէ գուցէ մի օր և ես գտնում եմ

Այն, ինչ չը կամի բաղդը տալ սիրով:

Բանաստեղծի հոգին միշտ զգայուն է և

նորան է տրուած մարդկութեան ղեկը. նա պիտի տանի առաջ ղէպի նա հոգեկան հայեացք դարձածներին և Յովհաննիսեանը չի յուսադրում սպասողներին.

Եւ քանի վառ է, չէ հանգել կրակ,
Յառաջ, միշտ յառաջ, ընկեր թանկագին.
ասում է նա մի տեղ:

Դէպի վեհ գաղափարը նա առաջ է գնում
իւր բիւրեղանման պարզ ձգտումներով.

Մենք առաջ կբերենք «Սարն ի վեր»
բանաստեղծութիւնը այստեղ, որ ուժեղ
կերպով ընդգծում է մեր ասածները:

Դէպի վեր, դէպի վեր... անվերջ է ուղիս.
Յոգնեցան բազուկներս՝ այս կուռմն անդօր,
Սպառեցաւ և վերջին ոյժն էլ ծնկներիս—
Դէպի վեր, սարն ի վեր, քաջասիրտ զինւոր:

Աւելի կարծրանան թող այս սև ժայռեր,
Աւելի թող սպառնայ անդունդն ահաւոր,
Դեռ շունչ կայ բերանումս, շարժւում են
ձեռքեր

Դէպի վեր, սարն ի վեր, ով արի զինւոր:

Դեռ հեռու է կատարն անամպ ու յստակ,
Բայց եթէ չըհասնենք այնտեղ մենք այսօր,
Վաղն այնտեղ ենք անշուշտ, մերն է յաղթանակ
Դէպի վեր, սարն ի վեր, անվեհեր զինւոր:

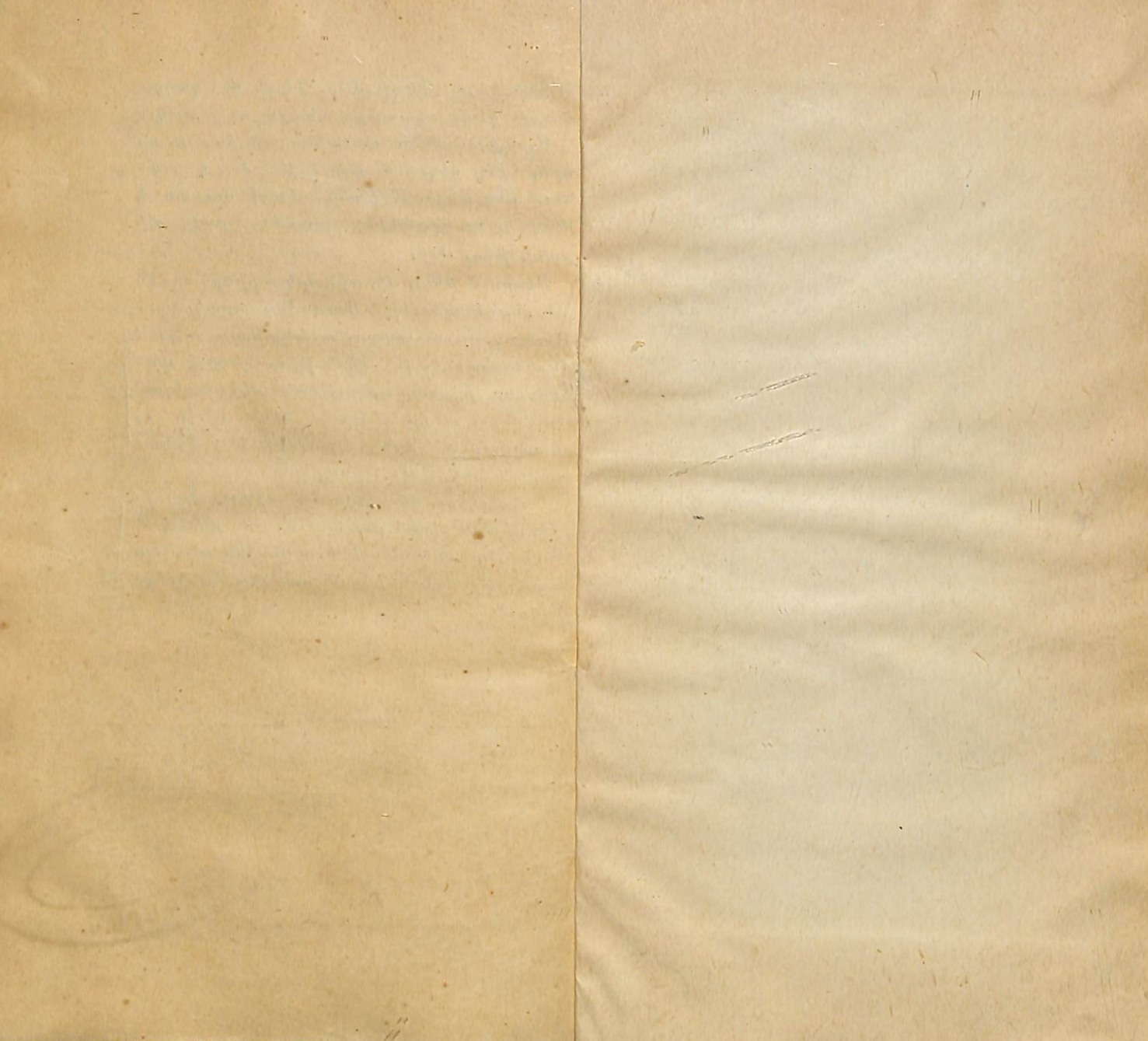
Ահա թէ ուր է տանում մեզ Յովհ. Յով-

հաննիսեանը. Դէպի վեր. Դէպի վեհ գաղափարը, դէպի «կատարն անամպ ու յստակ:»

Այսպիսով մենք դիմեցինք այն հարցի, որ դրել էինք սկզբում. այն է թէ՞ ուր է տանում մեզ Յովհ. Յովհաննիսեանի մուսան և մենք կանգ կ'առնէինք այստեղ, բայց մի քանի խօսք էլի:

Սկզբում մենք մի ակնարկ արինք արդէն թէ ոնց է գրուել «Ռուսահայ գրականութիւն» կոչուած գիրքը. այժմ միայն ուզում ենք աւելացնել թէ՞ Լէօն խիստ շատ է ընկղմուել ինքնախաբէութեան մէջ ասելով՝ «այժմ ոչ ոք (ընդգծումը մերն է) չի էլ հետաքրքրւում այն հարցով թէ ի՞նչ ճանապարհ է նա (Յովհ.) ընտրում:»

Բայց չէ որ դեռ հնչում է «Նրա» ձայնը, իսկ միտքը առաջ ընթանում. և քննադատութիւնը անկարող է իւր վերջին անաշու խօսքն արտասանել բանաստեղծի վերաբերմամբ:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0382656

70.112

891.99.092/hnd/hachis/ps

2-62